

Szlováknak lenni Magyarországon

Örkény Antal – Sik Endre

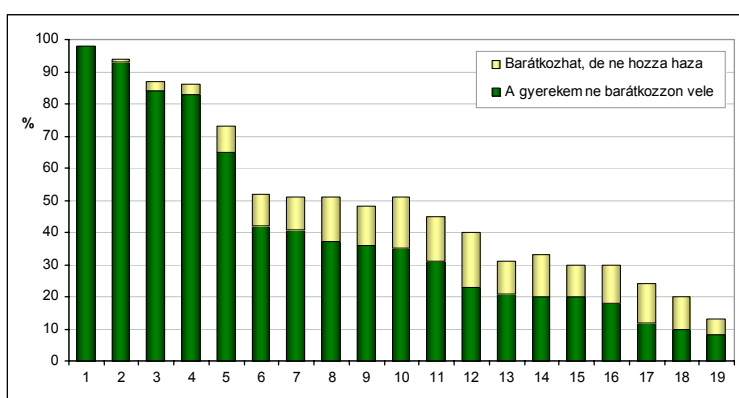
A tanulmányban arra a kérdésre keresünk választ, hogy mi jellemzi a Magyarországon élő szlovákok identitását. Célunk nem demográfiai leírás vagy társadalomrajz, hanem az, hogy a kisebbségi lét leglényegesebb vonását, az identitást és annak változását, illetve beágyazódását az értékrend tágabb körében mutassuk be. Természetesen ezt a feladatot a néprajz és az antropológia egy-egy közösség esetében sokszor és alaposan elvégezte már (Mezőberény: Molnár 1993; Tótkomlós: Szimcsok 1996; Pilisszántó: Szabó 2002; Budapest és Piliscsév: Szabó 2007; Leányvár és Piliscsév: Bindorffer 2008). A mi célunk a szociológia felületesebb (kisebb érvényességű), de jobban általánosítható módszerével vizsgálni ezt a jelenséget. Ennek érdekében előbb a magyarországi szlovák identitás egyes elemeinek időbeli alakulását vizsgáljuk, majd a magyarországi szlovákok értékrendjének néhány vonását hasonlítjuk össze a magyar többségi társadalom hasonló jellemzőivel.

1. Kis történeti, demográfiai, földrajzi és szociológiai beágyazás

Szlovákok a mai Magyarország területén mindig éltek, de a 17–18. században több hullámban is nagy számban érkeztek részben szezonális munkásként, részben telepesként. (Gyivicsán–Krupa 1997). A mai Szlovákia területéről ekkor elvándorló mintegy kétszázezer szlovák (akiknek kis része több hullámban egészen Bulgáriáig eljutott) részben a túlnépesedés, részben – többségében evangélikus lévén – az ellenreformáció miatt indult neki a világnak, de sokan az uralkodói és földesúri betelepítési politika csábítása miatt hagyták el otthonaikat (Gyivicsán–Tóth 1998). Mint az a *Függelék*ben található térképen jól látható, a mai Magyarországon a szlovák nemzetiség többsége ma is Budapest környékén és az észak-magyarországi régióban, a szlovák határ mentén (jobbára katolikusok, eredetileg is inkább bányászok, ingázó ipari-építőipari dolgozók), illetve a Dél-Alföldön él (jobbára reformátusok, paraszti múlttal).

A mai magyarországi szlovákok között kicsi (6%) a nem Magyarországon születettek, tehát a migránsok aránya.^{1,2} Ezzel szemben magas körükben a természetes szaporodás mértéke (a 2001-es Népszámlálás adatai szerint száz 15 évnél idősebb nőre 171 gyerek jut).³ A viszonylag sok gyerek születése ellenére a magyarországi szlovákság a legidősebb a nemzeti kisebbségek közül: az átlagéletkor 49 év.⁴

1. ábra. A társadalmi távolság mértéke különféle társadalmi csoportokkal szemben, 1995 (%)

Forrás: Sik (1995)

Jelmagyarázat: 1 – kábítószeres; 2 – homoszexuális; 3 – bőrfejú; 4 – büntetett előéletű; 5 – cigány*; 6 – néger⁺; 7 – arab⁺; 8 – romániai román⁺; 9 – ázsiai⁺; 10 – külföldi vendégmunkás⁺; 11 – menekült⁺; 12 – exjugoszláv⁺; 13 – exszovjet⁺; 14 – szerb/horvát*; 15 – zsidó; 16 – állami gondozott; 17 – romániai magyar⁺; 18 – szlovák*; 19 – német*. A csillag (*) magyarországi nemzetiségeket, a kereszt (+) migráns csoportokat jelöl.

A magyar többségi társadalom – már amennyire a korabeli drótostót viccek és karikatúrák alapján meg lehet ítélni – a 20. század elejére jellemző etnocentrizmussal tekintett a szlovákokra, de komoly előítéletesség nem volt

¹ Magyarországról Szlovákiába 1946–47-ben több mint 70 ezer szlovák távozott (Gyivicsán–Krupa 1997).

² Ellentétben a bulgár, lengyel, ruszin, román és ukrán kisebbséggel, akik fele, illetve a szerb és örmény kisebbséggel, akik harmada migráns (Tóth–Vékás 2005).

³ A magyar társadalomban a megfelelő érték 151 gyerek, s a többi kisebbség közül csak a cigányok (romák) és a szlovének termékenysége magasabb (rendre 262 és 188 gyerek) (Tóth–Vékás 2004a).

⁴ A szlovákokat a szlovének (47 év), a németek és a horvátok (46 év) követik, a cigányok (romák) átlagéletkora a legalacsonyabb (26 év) (Tóth–Vékás 2004b).

velük szemben. Egy 1995-ben végzett kutatás adatai szerint (*1. ábra*) más előítélet által sújtott társadalmi csoportokhoz képest a szlovákokkal szemben nem beszélhetünk előítéletességről. Ugyanezt erősítik meg a már említett néprajzi elemzések is, melyek szerint az együtt élő szlovákok és magyarok (illetve németek) között elenyésző az idegenség érzete.

A néprajzi elemzések nem csupán arra utalnak, hogy a szlovákok és a magyarok általában békésen éltek egymás mellett, de bepillantást engednek a szlovák identitás „működésének” sajátosságaiba is. Így például Molnár (1993) elemzéséből kiderül, hogy a mezőberényi szlovákok és németek öregedő-fogyó társadalma egyaránt őrzi annak az időnek az emlékét, amikor a két közösségben élő volt a nyelv (a mindennapokban, az iskolában, a templomban). A nyelvhasználat visszafordíthatatlan eltűnése mellett ugyanakkor a fiatalabb generációra a kisebbségi kultúra (helyi és kisebbségi önkormányzati, testvértelepülési⁵ és állami rásegítéssel támogatott) ápolása is jellemző. Az idősebbek által máig gondosan őrzött sztereotípiák (amelyek szerint a szlovákok és németek között több a hasonlóság, mint közöttük és a magyarok között) sem múlnak el nyomtalanul a fiatalok szórakozási és párvalasztási szokásaiban.

2. A szlovák identitás alakulása az 1990-es évek óta

Már az 1990-es évek elején érzékelhető volt,⁶ hogy noha a vizsgált generáció szinte kivétel nélkül szlovák származású volt,⁷ nyelvi és kulturális értelemben már az ő szülei is asszimilálódni kezdtek: otthon egymással csupán a szülők fele (52%), a gyerekekkel 46%-uk beszélt csak szlovákul.⁸ A kilencvenes években az akkor 50–60 évesek többsége számára a szlovák nyelv már nem

---

⁵ Mezőberény esetében ezek a szlovákiai Kolárovo (Gúta) és két német város (Münsingen és Gronau). A jelenségről általában lásd Giczi–Sik (2003).

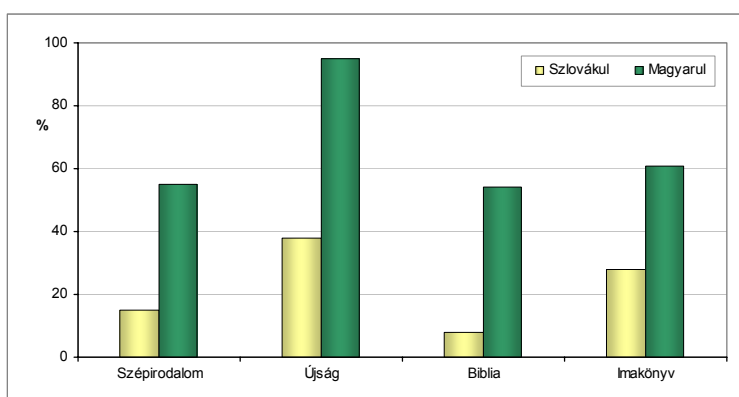
⁶ Az 1991-ben végzett TÁRKI kutatás (Szlovák nemzetiségi kutatás <http://www.tarki.hu/cgi-bin/katalogus/tarkifo.pl?sorszam=TDATA-C57>) során 605 szlovák identitású 50 és 60 év közötti magyar állampolgárt kérdeztek meg nyolc olyan faluban (Alsópetény, Bükkszentlászló, Csomád, Kardos, Örménykút, Ósagárd, Pilisszántó és Pilisszentkereszt), amelyek az 1980. évi Népszámlálásban szlovák többségűek voltak (Garami–Szántó 1992). A megkérdezettek közel kétharmada (63%) katolikus, több mint harmada (36%) evangélikus volt, negyedük nem fejezte be az általános iskolát (polgárit), a szakmunkás végzettségűek, illetve a legalább középiskolát befejezettek aránya 17%, illetve 7% volt. A megkérdezettek 43%-a dolgozott (s közülük 44% ingázott), 49%-a nyugdíjas volt.

⁷ Az apai és anyai nagyszülők több mint 94%-a szlovák volt.

⁸ A csak magyarul beszélők aránya ebben a generációban még igen szerény volt: otthon mindössze 7%-uk, a faluban az apák 4%-a, de a gyerekekkel már az apák 12%-a beszélt mindig magyarul.

volt a mindennapi élet kelléke: csupán 34%-uk tekintette a szlovákot anyanyelvének. A megkérdezettek önértékelése szerint 52%-uk egyformán beszélt a magyar és a szlovák, 40% jobban beszélt a magyar nyelvet. A kulturális és vallási⁹ javak fogyasztása során a vizsgált generáció nyelvvesztése még erőteljesebb volt (2. ábra). Ugyanakkor a tömegkommunikáció fogyasztásában gyakori volt a szlovák nyelv használata (1. táblázat), de nem a magyar nyelv rovására, hanem azt kiegészítve.¹⁰

2. ábra. A szlovákul és magyarul olvasók aránya, 1991 (%)

Forrás: TÁRKI Szlovák nemzetiségi kutatás, 1991.

1. táblázat. A tömegkommunikáció csatornáit szlovákul használók aránya, 1991 (%)

Válaszok	Szlovák TV	Magyar TV szlovák adása	Magyar Rádió szlovák adása
Igen	15	75	62
Nem, mert nem érdeklő	6	18	19
Nem érti	3	7	9
Nincs (nem érhető el)	76	0	10
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Forrás: TÁRKI Szlovák nemzetiségi kutatás, 1991.

⁹ Az evangélikus szlovákok vallási nyelve hagyományosan inkább cseh, a katolikusoké jobbra szlovák volt (Gyivicsán–Tóth 1998).

¹⁰ A tv és a rádió magyar adásait szinte minden megkérdezett nézte vagy hallgatta.

A következő generáció felé irányuló kommunikációban már a magyar nyelv dominált: a megkérdezettek fele (52%) csak magyarul, harmada (36%) vegyesen, s csupán tizede (12%) beszélt csak szlovákul a gyerekeivel. Ezért nem meglepő, hogy a megkérdezettek szerint a gyerekek fele nem értett, vagy értett, de nem beszélt (12% és 37%) szlovákul.

A megkérdezettek többsége magyarnak tekintette magát, csupán 28%-uk önbesorolása volt magyarországi szlovák. A magyar vagy szlovák identitás a nyelvhasználatban erősen (2. táblázat), a tömegkommunikációs fogyasztásban kevésbé (3. táblázat) okozott különbséget, de erősen hatott a következő generáció nyelvhasználaton keresztüli identitásának alakulására is (4. táblázat).

2. táblázat. A szülők identitása és a kért nyelvhasználat a magukat magyarnak és szlováknak tekintők körében, 1991 (%)

Nyelvhasználat	Magyar	Szlovák	Együtt
Otthon csak szlovákul beszéltek*	38	90	52
Az apa vele csak szlovákul beszélt otthon*	32	85	46
Anyanyelve szlovák*	11	92	34
Kisgyerekkorban (3 éves alatti) tanult meg magyarul*	62	23	52
Jobban beszél magyarul, mint szlovákul*	51	11	40
Egyformán jól beszél magyarul és szlovákul*	46	69	52
Jobban beszél szlovákul, mint magyarul*	3	20	8
N	420	167	587

Forrás: TÁRKI Szlovák nemzetiségi kutatás 1991.

Megjegyzés: * Ahol a chi-négyzet eltérés legalább $p = 0,01$ -es szinten szignifikáns.

A magukat szlováknak tekintők a szülői házban szlovákul beszéltek¹¹, s ez idősebb korukig meghatározta anyanyelvüket és magyar-, illetve szlovák-tudásukat. Látható ugyanakkor, hogy a nyelvhasználat (önértékelésen alapuló) készsége nem vált olyan élesen szét, mint az anyanyelv (illetve a kisgyerekkori magyarul tanulás esélye). Ez arra utal, hogy ebben a generációban a szülői házban tanult szlovák nyelv és az ezzel szorosan összefüggő szlovák identitás a magyar és a szlovák nyelv használatát nem kizárta, hanem egyensúlyba hozta.

A szlovák nyelv használata mind a kulturális, mind a tömegkommunikáció fogyasztásában a szlovák identitásuk körében elterjedtebb.¹² Nincs nagy

¹¹ A nagyszülők mindkét csoportban szinte 100%-osan szlovák származásúak voltak.

¹² Az előzőekkel ellentétben a magyar nyelvű szépirodalom olvasása nem függ az identitástól, sőt a szlovák identitásúak a magyaroknál – ha kismértékben is – nagyobb arányban olvasnak magyarul szépirodalmat, és újságot is ugyanolyan arányban (csak nem olyan rendszeresen)

eltérés a kétféle identitás között a szépirodalom, a Biblia szlovák nyelvű olvasásában, illetve a (kevesek által fogható) szlovák tv nézésében. A szlovák nyelvű magyar adókról érkező adásokat szinte minden szlovák identitású megkérdezett hallgatta/nézte, de a magyar identitásúak kétharmad, illetve fele is, ami feltehetően a közösségi összetartozás miatt lehetett.

3. táblázat. *A szlovák nyelv használata a kulturális, vallási és tömegkommunikációs javak fogyasztása során a magukat magyarnak és szlováknak tekintők körében, 1991 (%)*

Nyelvhasználat	Magyar	Szlovák	Együtt
Kulturális és vallási javak			
Szépirodalmat olvas szlovákul*	15	21	15
Újságot olvas szlovákul*	26	70	38
Bibliát olvas szlovákul*	5	13	8
Imakönyvet olvas szlovákul*	15	68	28
Tömegkommunikáció			
Nézi a Szlovák tv-t*	10	18	16
Nézi az MTV szlovák adását*	68	93	75
Hallgatja a MR szlovák adását*	51	86	61
N	420	167	587

Forrás: TÁRKI Szlovák nemzetiségi kutatás, 1991.

Megjegyzés: * Ahol a chi-négyzet eltérés legalább $p = 0,01$ -es szinten szignifikáns.

Az identitás a kisgyerekekkel való kommunikációban és a gyerek nyelvtudásában egyaránt meghatározó. Ugyanakkor az, hogy a szlovák identitásúak körében a leggyakoribb kisgyerekkori kommunikációs forma a vegyes nyelvhasználat volt előrevetítette, hogy a következő generációban a szlovák nyelvtudás szerepe csökkeni fog.

A szülői nyelvhasználat által erősen meghatározott identitást a házastársak közötti homogenitás is erősítette: míg a magyar identitásúak házastársainak anyanyelve zömmel magyar (87%), a szlovák identitásúaké túlnyomórészt szlovák (78%) volt.

---

olvasnak magyarul. A biblia és az imakönyv olvasása magyarul a szlovák identitásúak körében azonos a magyarokéval.

4. táblázat. *A gyerekre irányuló nyelvhasználat a magukat magyaroknak és szlováknak tekintők körében, 1991 (%)*

Nyelvhasználat	Magyar	Szlovák	Együtt
Kiskorában			
... csak magyarul beszélt	66	16	52*
... egyformán beszélt magyarul és szlovákul	30	53	36
... csak szlovákul beszélt	4	31	12
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
A gyerek szlovákul			
... nem ért	15	3	12*
... ért, de nem beszél	45	15	37
... ért	29	50	35
... anyanyelvi szinten beszél	11	32	16
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
N	420	167	587

Forrás: TÁRKI Szlovák nemzetiségi kutatás, 1991.

Megjegyzés: * Ahol a chi-négyzet eltérés legalább $p = 0,01$ -es szinten szignifikáns.

Az identitás erősen hatott arra is, hogy mennyire érzékelték saját nemzetisége által dominálnak faluját a megkérdezett. A magukat magyaroknak tekintők zöme (83%) szerint a falu magyar, a magukat szlováknak tekintők túlnyomó része (96%) szerint a falu szlovák volt. Mivel ugyanazokról a falvakról van szó, ezért ez az eltérés vagy oly módon lehet igaz, hogy a falun belüli kapcsolatok és kommunikáció erősen szegmentált volt a kisebbségi identitás mentén, vagy az identitás ereje miatt ilyen módon torzult a falu etnikai képe a megkérdezettekben.

A nyelvhasználat és az identitás időbeli változását az eddig vizsgált kohorsz két részre bontásával vizsgáltuk.¹³ A két korcsoport identitásának erejében nincs szignifikáns eltérés, de a nyelvhasználat minden mutatója már ekkor a nyelvvesztés felgyorsulására utalt: a fiatalabbak között valamivel nagyobb volt azok aránya, akikkel az apjuk csak magyarul beszélt kiskorában, és jóval magasabb volt a fiatalabbak körében a magyar anyanyelvű házastársak aránya, s azoké is, akik a gyermekükkel kiskorukban csak magyarul beszéltek.

¹³ Az 50–55 és 56–60 évesek között csak három szociodemográfiai eltérés volt megfigyelhető: (1) a fiatalabbak között magasabb azok aránya, akik befejezték az általános iskolát és szakmunkás végzettséget szereztek (54% és 23%), mint az 56–60 évesek körében (46% és 11%), (2) a fiatalabbak között alacsonyabb (6%) a hetente többször és a naponta templomba járók aránya az idősebbekhez képest (16%), (3) a fiatalabbak többsége (64%) dolgozik, az idősebbek nagy része nyugdíjas (70%).

5. táblázat. Az írott kommunikációs csatornák használata szlovákul az 50–55 és az 56–60 évesek körében, 1991 (%)

	Szépirodalom	Újság	Biblia	Imakönyv
50–55 évesek				
Igen	19*	42*	7*	26*
Nem, mert nem érdekli	50	31	48	46
Nem érti	21	17	17	16
Nincs (nem érhető el)	10	10	28	12
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
56–60 évesek				
Igen	15	34	9	33
Nem, mert nem érdekli	37	27	31	30
Nem érti	40	31	30	28
Nincs (nem érhető el)	8	8	30	9
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Forrás: TÁRKI Szlovák nemzetiségi kutatás, 1991.

Megjegyzés: * Ahol a chi-négyzet eltérés legalább $p = 0,001$ -es szinten szignifikáns.

A kulturális-vallási javak szlovák nyelvű használatában nagy eltérés tapasztalható a két korcsoport között (5. táblázat). A fiatalabbak között azok aránya is magasabb, akik szépirodalmat és újságot olvasnak szlovákul, de azoké is, akiket ezek a témák nem érdekelnek. A biblia és az imakönyv szlovákul olvasása mindkét korcsoportban ritka, de míg ennek oka a fiatalabbak körében az, hogy őket nem érdekli a vallás, addig az idősebbeket a nyelvtudás hiánya tartja vissza olvasásuktól.

Tíz évvel később, 2000-ben a *Kárpát-medence kutatás* keretében egy újabb kísérlet történt a magyarországi szlovák kisebbség etnikai-nemzeti identitásának szociológiai feltárására.¹⁴ A felmenők nemzetisége, a gyermekkorban a családban beszélt nyelv és az 1990-es Népszámlálás során adott nemzeti önmegnevezés alapján a magyarországi szlovákok 1000 fős mintájába bekerült válaszadók négy markáns identitástípust rajzoltak ki:

¹⁴ A 2000-ben végzett magyarországi szlovák kutatás (a továbbiakban Kárpát-medence kutatás) mintáját többlépcsős technikával azokból a Békés és Nógrád megyei településekből választották ki, ahol a helyi általános iskolá(k)ban szlovák nyelvoktatás folyt (<http://www.tarki.hu/cgi-bin/katalogus/tarkifo.pl?sorszam=TDATA-F10b>). A kiválasztott 31 település között öt város és 26 falu volt. A felsőfokú végzettségük aránya 14%, az érettségizetteké 28% volt, ami jól közelítette a településjelleg által módosított magyarországi megoszlást (Csepeli–Örkény–Székelyi 2002).

- az *identitásörző* elnevezést kapta az a válaszadó, akinek szülei és nagyszülei szlovákok voltak, gyermekkori családjában szlovákul (is) beszéltek, és a népszámláláskor szlováknak tartotta magát;
- *halványuló identitással* jellemeztük azt, akinek hat felmenőjéből csak négy volt szlovák, gyermekként még ritkán szlovákul beszéltek hozzá, de a népszámláláskor nem vallotta magát szlováknak;
- *asszimilánsnak* neveztük azt, akinek felmenői között ugyan bőven voltak szlovákok, de a családban már nem beszéltek szlovákul, és a népszámláláskor sem vallotta magát szlováknak;
- *identitáskeresőnek* mondtuk azt a válaszadót, akinek legfeljebb két nagyszülője szlovák volt, gyermekkorában otthon nem beszéltek szlovákul, és a népszámláláskor nem vallotta magát szlováknak, de életében egyre fontosabbá válik a szlovák múlt és leszármazás, és a gyerekeit is taníttatja szlovákul.

A minta közel negyede (24%) került az *identitásörző*, közel fele (43%) a *halványuló identitású* csoportba, tehát a megkérdezettek mintegy kétharmada kiterjedt szlovák gyökerekkel rendelkezett. Az *asszimilánsok* és *identitáskeresők* aránya 17%, illetve 16% volt.

6. táblázat. *A szülőktől kapott és a gyermekeknek továbbadott identitásminták megoszlása, 2000 (%)*

Identitás	Gyermekkorában az Ön szülei mit mondtak Önnek?	Mit mondott Ön a gyerekének?
Mi szlovákok vagyunk	16	3
Mi szlovák származásúak vagyunk	11	10
Mi szlovák származású magyarok vagyunk	19	19
Mi részben szlovákok, részben magyarok vagyunk	15	13
Mi már nem vagyunk szlovákok	8	11
Nem volt róla szó	31	44
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Forrás: Kárpát-medence kutatás, 2000.

Ugyanakkor a szlovák háttér átörökítése a generációkat összehasonlítva gyengülni látszott (6. táblázat). A megkérdezett szlovákok a gyermekeiknek már kevésbé adják át a kisebbségi hovatartozást, a családok közel felében a gyerekekkel való beszélgetésekben alig esik szó a szlovák múltból, sőt erősödött valamelyest a múlt elutasításának a jelensége is. A szlovák identitás

gyengülésére utal az is, hogy a szlovák nyelv családon belüli ápolása és használata a válaszadók alig 30%-ánál volt tapasztalható.

Külön is érdemes foglalkoznunk a kisebbségi identitás reneszánszát élő, az identitáskereső típusba sorolható szlovákokkal. Körükben – akik az átlagosnál fiatalabbak, iskolázottabbak és több közöttük a férfi – a kisebbségi nyelvhasználat újra megjelenik az otthoni nyelvhasználatban. Ebben felértékelődik a szlovák nemzethez való kötődés, a szlovák hagyományok megőrzésének fontossága, ugyanakkor a magyarországi szlovák kisebbséghez való tartozás nem tűnik lényegesnek. Az új magyarországi szlovák kisebbségi identitás 2000-ben még csak csíráiban volt kimutatható, de nem kérdéses, hogy ha tényleg megerősödik ez a fajta identitás, hordozói kvalifikált értelmiségiek, tartalmi ideologikusak lesznek, szemben a tradicionális szlovák identitással, amely reflektálatlan, spontán módon hatotta át a paraszti-kispolgári közeget, amíg csak képes volt ellenállni a magyar nemzeti homogenizációs tendenciáknak.

A 2009-ben készült *ENRI-East kutatás*¹⁵ adatai segítségével összevethetjük, hogy

- az 1991-ben 50–60 éves korosztály identitásának jellegzetességei milyen sajátosságokat mutatnak napjainkban;
- a ma 50–59 évesek identitása miben különbözik a két évtizeddel előttekétől;
- a két korosztály identitása hogyan tér el a többiétől.

A 7. táblázatból kiolvasható, hogy az identitással szorosan összefüggő összetartozás dimenzió mentén¹⁶ a szlovák identitás aránya alacsony, és a korral enyhén csökken. A magyar identitás értéke a legmagasabb, s alig változik (csak az 50 évesnél fiatalabbak körében alacsonyabb az átlagnál; ebben a korosztályban valamennyi etnikai identitás-érték átlag alatti). A magyarországi szlovák identitást, amely a 60 év – s különösen az 50 év – alattiak köré-

---

¹⁵ Az EU által finanszírozott ENRI-East projekt (<http://www.enri-east.net/en/>) nyolc, az EU keleti határán fekvő uniós, illetve azzal szomszédos országra (Litvánia, Lengyelország, Szlovákia, Magyarország, Lettország, illetve Oroszország, Fehéroroszország, Ukrajna) terjedt ki. A kutatás célja az adott országokban élő (s a határ túloldalán többséget alkotó) kvázi-diaszporikus helyzetben lévő kisebbségek európai, nemzeti és regionális identitásának, illetve értékrendjének összehasonlító vizsgálata. Magyarországon a szlovák kisebbség körében 2009-ben folyt az empirikus adatfelvétel.

¹⁶ A kérdés pontosan így szólt: „Mennyire érzi magához közel a ... (szlovákokat, magyarokat, magyarországi szlovákokat)?” A 7. táblázatban azok aránya szerepel, akik teljes mértékben az adott csoport tagjának érzik magukat. A modern identitáselméletek szellemének megfelelően egy ember több csoporttal is azonosíthatta magát.

ben alacsonyabb az átlagosnál, ma is a megkérdezettek több mint fele magának érzi.

7. táblázat. *A magát magyarországi szlováknak, szlováknak és magyarnak érzők aránya korcsoportonként, 2009 (%)*

Identitás	80 évesnél idősebb	70–79 éves	60–69 éves	50–59 éves	50 évesnél fiatalabb	Összesen
Magyarországi szlovák*	62	61	65	55	36	56
Szlovák	11	12	10	12	5	10
Magyar	80	79	87	81	74	81
N	45	105	104	78	75	402

Forrás: ENRI-East, 2009.

Megjegyzés: * Chi-négyzet = 29,7 (p = 0,003).

A szlovák nyelv otthoni kizárólagos használata már húsz éve is csak a megkérdezettek körülbelül tizedére (12%) volt jellemző (vö. 4. táblázat), és ez kor- és kohorszspecifikusan, illetve összességében is tovább csökkent, sőt a legfiatalabbak körében nem is létezik. Látható ugyanakkor, hogy a szlovák nyelv a magyarral egybefonódva a minta több mint felében továbbra is része az otthoni kommunikációnak, bár az életkor előrehaladtával a magyar nyelv hegemóniája növekszik (8. táblázat).

A szlovákul újságot olvasók aránya összességében kismértékben csökkent a két évtized alatt (38%-ról (vö. 3. táblázat) 28%-ra), s bár vannak eltérések a korcsoportok között a magyar és a szlovák sajtó olvasásának gyakoriságára, ám sem a szlovák, sem a magyarországi szlovák sajtó olvasásában nincs az életkor függvényében folyamatos csökkenés (9. táblázat).

8. táblázat. *Az otthon leggyakrabban beszélt nyelv korcsoportonként, 2009 (%)*

Nyelvhasználat	80 évesnél idősebb	70–79 éves	60–69 éves	50–59 éves	50 évesnél fiatalabb	Összesen
Szlovák	11	7	3	4	0	4
Magyar	27	36	39	42	57	41
Mindkettő	62	57	58	54	43	55
Összesen	100	100	100	100	100	100
N	45	105	104	78	75	402

Forrás: ENRI-East, 2009.

Megjegyzés: Chi-négyzet = 20,5 (p = 0,008).

9. táblázat. *A magyar, szlovák és magyarországi szlovák sajtótermékeket rendszeresen vagy alkalmasszerűen olvasók aránya korcsoportonként, 2009 (%)*

Nyelvhasználat	80 évesnél idősebb	70–79 éves	60–69 éves	50–59 éves	50 évesnél fiatalabb	Összesen
Magyar*	78	87	94	98	99	92
Szlovák**	31	15	27	42	28	28
Magyarországi szlovák	38	40	55	55	49	48
N	45	105	104	78	75	402

Forrás: ENRI-East, 2009.

Megjegyzés: * Chi-négyzet = 43,3 (p = 0,0002); ** Chi-négyzet = 26,2 (p = 0,01).

Ha ehhez hozzávesszük, hogy a magyar nyelvű tévé- és rádióadások mellett (amit szinte mindenki, 99% néz), illetve hallgat (84%) a szlovák tv adását sokkal többen nézik, mint két évtizede (54% vs. 16%), s ugyanakkor az MTV szlovák műsorát alig nézik kevesebben, mint két évtizede (66% vs. 75%), akkor megerősítve látjuk azt az állítást, hogy a szlovák identitás kulturális értelemben változatlanul létezik.

A szlovák nyelv tömegkommunikációban tapasztalható kultúrahordozó funkciójának stabilitása a zenében ezzel szemben nem fedezhető fel (10. táblázat).

10. táblázat. *A „Milyen zenét kedvel leginkább?” – a kérdésre adott válaszok megoszlása korcsoportonként, 2009 (%)*

Kedvelt zene	80 évesnél idősebb	70–79 éves	60–69 éves	50–59 éves	50 évesnél fiatalabb	Összesen
Magyar	67	63	63	64	63	63
Szlovák*	51	56	61	51	29	51
Más országbeli**	9	5	11	24	37	17
Nincs kedvence	2	6	8	12	15	9
Nem szereti a zenét	13	9	5	1	5	6

Forrás: ENRI-East, 2009.

Megjegyzés: Több válasz volt lehetséges.

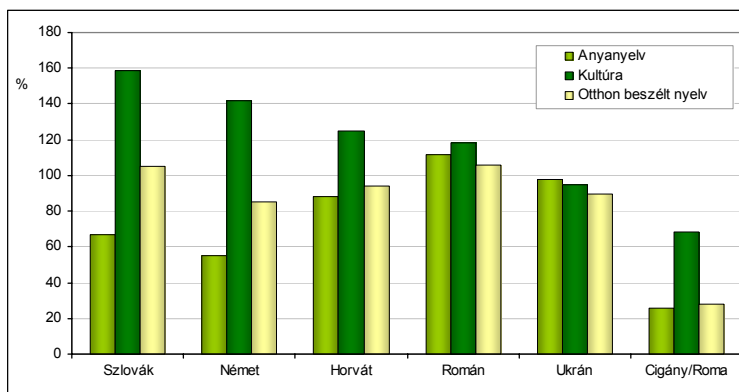
* Chi-négyzet = 19,0 (p = 0,0008); ** Chi-négyzet = 16,5 (p = 0,0000).

Mint látható, a magyar zenét a megkérdezettek közel kétharmada kedveli, s arányuk nem változik az életkor függvényében. A szlovák zenét minden második megkérdezett kedveli, de a „fiatalok” közül sokkal kevesebben. Ennek oka azonban nem a magyar zene dominanciájának erősödése, hanem –

s ez már az ötvenévesek körében is megindult – a globális zene kedvelésének és a zenei mindenevésnek az előretörése.

Végül a népszámlálási adatok alapján a magyarországi szlovákok identitását a többi magyarországi nemzeti kisebbséghez viszonyítva (3. ábra) látható, hogy az ezredforduló szlováksága – a németekhez és a horvátokhoz hasonlóan – elsősorban kulturális kötődésük alapján határozta magát meg kisebbségként (Vékás 2003).¹⁷

3. ábra. Az anyanyelv, a kultúra és az otthon beszélt nyelv alapján önmagukat egy adott kisebbség tagjának tekintők aránya a nemzetiségi öndefiníciójához képest a legnagyobb létszámú nemzeti kisebbségek körében, 2001 (nemzetiségi öndefiníció=100)

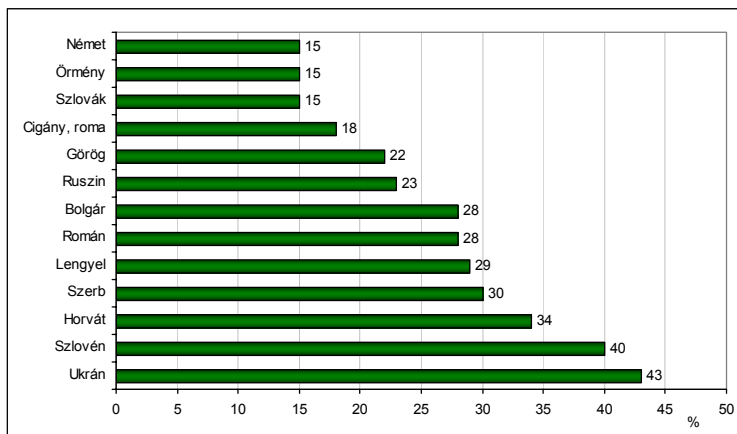

Forrás: Vékás (2003) alapján saját számítás.

Azt, hogy a kulturális öndefiníció magas aránya a többi identitáselem rovására, s nem azokkal összesimulva mutatkozik meg, jelzi, hogy a kisebbséghez való tartozás mind a négy dimenziójának felvállalása – a „teljes kisebbségi öntudat” – legkevésbé a szlovákokra jellemző (4. ábra).

¹⁷ A kisebb létszámú kisebbségek közül a görögökre, a románokra, s szerbekre és az örményekre is ez jellemző.

4. ábra. A „teljes kisebbségi öntudattal” rendelkezők aránya kisebbségenként, 2001 (%)

Forrás: Tóth–Vékás (2004a) alapján saját számítás.

3. A magyarországi szlovákok és magyarok értékrendjének hasonlóságai és eltérései

Ebben a részben a magyarországi szlovákok értékrendjének identitással szoros összefüggő elemeit a többségi társadalomhoz (a felnőtt magyar lakossághoz) viszonyítva több nemzetközi összehasonlító érték- és identitásvizsgálat adatai segítségével vizsgáljuk.¹⁸

Az identitás tekintetében fontos szerepet játszó Magyarországhoz fűződő érzelmi kötődés és közelségérzet a nemzeti térben nagyon erős – a többségi társadalommal megegyezően erős – potenciált jelez (5. ábra).

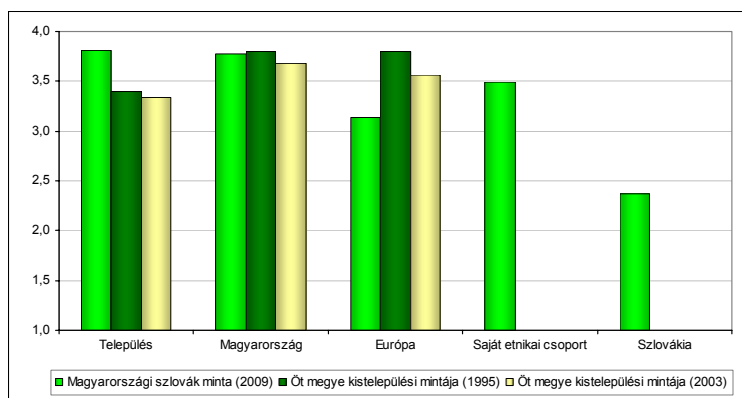
Ugyanakkor a lokális kötődés a szlovákok körében kimagaslóan erős, és ha ezt összekapcsoljuk azzal a ténnyel, hogy a saját etnikai csoporthoz való kötődésre is hasonlóan magas értékeket kapunk, ez azt jelzi, hogy a szlovák

¹⁸ Az elemzés során a magyar lakosságot az úgynevezett „illesztett lakossági minta” segítségével közelítjük. Ez az összehasonlításhoz használt adatfelvételeknek csak azokat a válaszadóit tartalmazza (súlyozatlanul), akik két szempontból azonos helyzetben vannak az általunk vizsgált magyarországi szlovákokkal (lásd a *Függelékben* szereplő térképet): ugyanabban az öt megyében (BAZ, Békés, Komárom, Nógrád, Pest) és ezen belül is falvakban vagy városokban (de nem a megyeszékhelyen) élnek. A felhasznált adatfelvételek a következők voltak: *International Social Survey Programme (ISSP)* 1995 és 2003; *World Values Survey (WVS)*, 2005 *European Social Survey (ESS)* 2006; *ENRI-East* kutatás 2009.

kisebbségi identitás alapvetően a lokalitásban mutatkozik meg, a helyi etnikai kisközösség identitáselemeiből táplálkozik.

A korábban látott történelmi folyamatok magyarázatot adnak arra, hogy a magyarországi szlovák identitásnak az előzőekhez képest kevésbé hangsúlyos eleme az egykor volt anyanemzethez való kötődés.¹⁹ Ugyanakkor az európai identitástér is kevésbé fontos számukra, mint a többségi társadalom számára (akik körében Európa fontossága mellesleg csökkenőben van).

5. ábra. A közelségérzet táguló körei, a magyarországi szlovákok és a magyar lakosság illesztett mintájában, 1995, 2003, 2009 (négyfokú skálaátlagok)²⁰

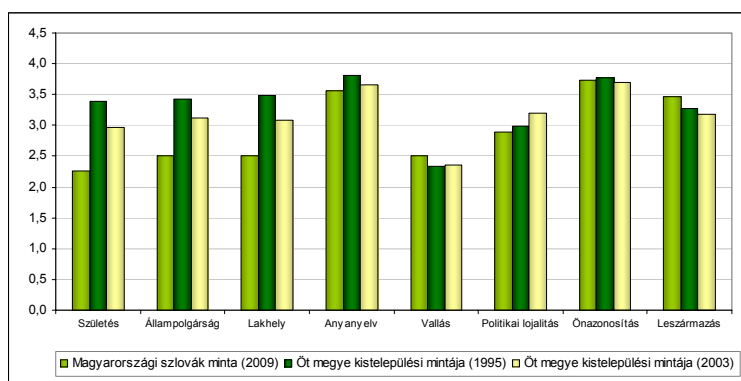
Forrás: 1995 és 2003: az ISSP nemzeti identitás modul 1995-ös és 2003-as adatfelvételének öt megyére és kistéleplésekre leválogatott értékei; 2009: ENRI-East kutatás magyarországi szlovák minta.

¹⁹ Ez abból is kitűnik, hogy ha egyetlen etnikai alapú identitást kellett választani, akkor – a nyolc országban vizsgált tizenegy nemzeti kisebbséggel ellentétben, akik közül minden hatodik (16%) az anyanemzettel azonosította magát – a magyarországi szlovákok közül senki nem definiálta magát szlovákként. Zömük (66%) magyarországi szlováknak, negyedük (22%) szlovák származású magyarnak, 12%-uk magyarnak tekinti magát.

²⁰ Az identifikáció körei a lokalitásból kiindulva koncentrikusan tágulnak, az egész Európát magába foglaló irányba. Három kérdéssel jelenítettük meg ezeket a táguló köröket. Kiindulási pontunk a közvetlen lakókörnyezet, azaz a város vagy falu volt, s ezt az ország, majd a kontinens követte. Kérdésünk mindegyik esetben arra vonatkozott, hogy a megkérdezett a szóban forgó azonosulási kört lélektanilag milyen mértékben érzi magához közel. A közelségérzés kifejezésére egy négyfokú skála állt a válaszadók rendelkezésére, illetve mindenki választhatta az adott közelségdimenzió elutasítását.

A kultúra korábban már látott fontossága mutatkozik meg a nemzetfelfogás és kategorizáció tematikus mintázatában is (6. ábra). A magyarországi szlovákok számára – a többségi társadalommal megegyező módon – a legfontosabb szempont az anyanyelv, a szabadon felvállalható önazonosság és – kismértékben a magyaroknál is erősebben – a vérségi, etnikai leszármazás. Mindez az identitás erős kulturális és a múltban táplálkozó beágyazottságára utal. Ezt sejteti a kevésbé erős –, de a magyarokénál valamivel hangsúlyosabb – vallási identitáselem is. Ezzel szemben a magyar lakossághoz képest jelentősen háttérbe szorúlnak az olyan jogi, politikai és instrumentális szempontok, mint a születés helye, a lakóhely, az állampolgárság (amik a többségben csökkenő tendenciát mutatnak) vagy a politikai lojalitás (ami a többségben kismértékben felértékelődni látszik).

6. ábra. A nemzeti identitás kategorizációs mintázata a magyarországi szlovákok és a magyar lakosság illesztett mintájában, 1995, 2003, 2009 (négyfokú skálaátlag)²¹

Forrás: 1995 és 2003: az ISSP nemzeti identitás modul 1995-ös és 2003-as adatfelvételének öt megyére és kistéleplésekre leválogatott értékei; 2009: ENRI-East kutatás magyarországi szlovák minta.

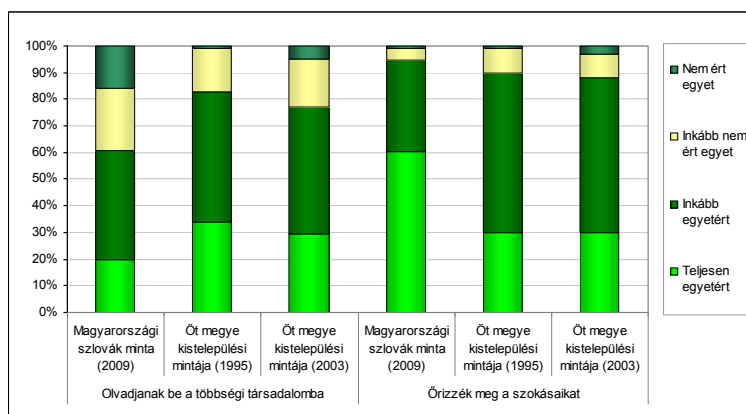
A kisebbségi helyzettel függhet össze, hogy szemben a többségi társadalom felől megnyilvánuló asszimilációs törekvésekkel, a magyarországi szlovákok sokkal inkább a szokások megőrzésében és az etnikai-kulturális identi-

²¹ A nemzeti kategorizáció lehetséges tartalmainak meghatározására nyolc tematikus lehetőséget kínáltunk fel, és minden esetben meg kellett mondani a válaszadónak, hogy mennyire tartja fontosnak az adott dimenziót a nemzethez való tartozás meghatározásában. A skála 4-es értéke azt jelenti, hogy az adott szempont nagyon fontos, az 1-es pedig azt, hogy egyáltalán nem fontos.

tás megtartásában látják a kisebbség és többség békés együttélésének garanciáit (7. ábra).

7. ábra. A nemzeti kisebbségekkel szembeni asszimilációs, illetve integrációs stratégia a magyarországi szlovákok és a magyar lakosság illesztett mintájában, 1995, 2003, 2009 (%)²²

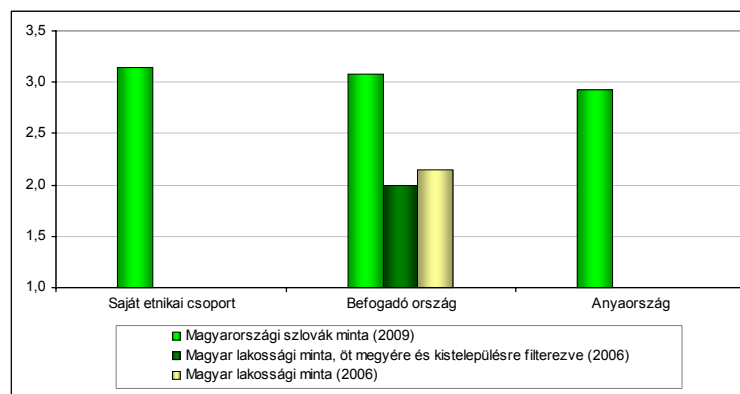
Forrás: 1995 és 2003: az ISSP nemzeti identitás modul 1995-ös és 2003-as adatfelvételének öt megyére és kisteleplésekre leválogatott értékei; 2009: ENRI-East kutatás magyarországi szlovák minta.

Végül egy kiragadott példán, nevezetesen a bizalom mértékének fényében nézzük meg, hogy társadalomlélektani mozzanatok mennyiben képesek megerősítést nyújtani a kisebbségi öntudatnak. Egy kisebbségi etnikai helyzetben a mások iránti bizalom különösen fontos szerepet játszhat, egyrészt mint az etnikai összetartás erősítésének motorja (*bonding*), másrészt mint a kultúrák közötti áthidalás lélektani eszköze (*bridging*), végül pedig mint az etnikai identitást is magában foglaló társadalmi integráció erőforrása (*linking*) (Hardin 2002; Tóth szerk. 2005). A bizalmatlanság viszont – ahogy ezt a szakirodalom is említi – etnikai elkülönüléshez, szegregációhoz vezethet (Uslaner 2004).

²² A kisebbségekkel szembeni beolvadás, illetve integráció stratégiáit a következő állítások reprezentálták a kérdőívben: „Azok az emberek, akik nem veszik át a magyar szokásokat és hagyományokat lehetetlen, hogy teljesen magyarokká váljanak.” „Az államnak segítenie kell a nemzetiségi kisebbségeket abban, hogy megőrizték szokásaikat és hagyományait.” A válaszadóknak négyfokú skálán kellett megítélniük, hogy mennyire értenek egyet ezekkel. A skála 4-es értéke azt jelentette, hogy a válaszadó teljes mértékben egyetértett, az 1-es pedig azt, hogy egyáltalán nem értett egyet az adott állítással.

Az ENRI-East kutatás eredménye inkább az első megállapítás érvényességét látszik megerősíteni. Az emberek iránt megnyilvánuló általános bizalom mértéke a szlovák kisebbség tagjai körében jóval meghaladják a magyar lakosság (és még inkább az illesztett minta) körében mért bizalom mértékét, és egyaránt 3-as átlagot mutat egy négyfokú skálán a saját etnikai csoport tagjai és a befogadó ország polgárai iránt, ami egyszerre utal az etnikai összetartásra és a kisebbség és többség közötti áthidalás mechanizmusára (8. ábra).

8. ábra. Az emberekbe vetett bizalom mértéke etnikai csoportok szerint, 2006-ban és 2009-ben a magyarországi szlovákok, a teljes és az illesztett lakossági mintáin (négyfokú skálaátlag)

Forrás: 2006: A ESS, magyar lakossági reprezentatív mintája, illetve öt megyére és kistéleplésre vonatkozó mintája; 2009: ENRI-East kutatás, magyarországi szlovák minta.

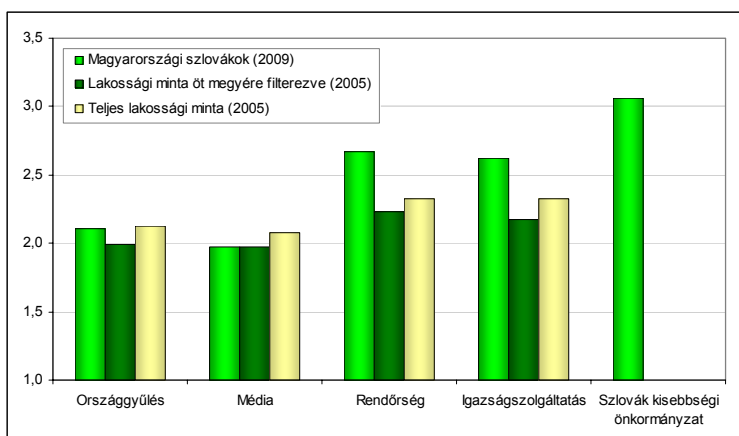
Megjegyzés: A kérdés pontosan a következőképpen hangzott: „Mennyire bízik Ön a magyarországi szlovákokban, a magyarokban, illetve a szlovákokban?”

Hasonló eredményre jutunk akkor is, ha nem az emberek iránt érzett, hanem az intézményekkel szemben megmutatkozó bizalmat nézzük (9. ábra). A politika vagy a média iránti bizalom szintjében szinte semmilyen különbség nem tapasztalható, ami azt jelzi, hogy az ország közhangulatát átható általános bizalmatlanság a nagy társadalmi szervezetek iránt éppúgy áthatja a kisebbség tagjait, mint a többségi társadalom polgárait. Ezzel szemben az etnikai kisebbség tagjai nagyobb hitelt adnak azoknak az intézményeknek (rendőrség, igazságszolgáltatás és kisebbségi önkormányzat), amelyek közvetlenül kihatnak az egyén biztonságérzetére és érdekérvényesítésére.

A bizalom többségi társadalomnál magasabb szintje feltehetően azzal a lélektani helyzettel függ össze, hogy egy kisebbség tagja, kiszolgáltatottsága

és a mindennapokban megélt hátrányai okán erősebb bizalmat kell, hogy mutasson olyan intézmények iránt, amelyektől védelmet és segítséget várhat. A szlovák kisebbségi önkormányzatok iránt megmutatkozó kimagaslóan magas bizalom pedig talán azt a korábbi gondolatunkat erősíti, hogy a magyarországi szlovákok kisebbségi identitása és öntudata a történelmi hányattatások ellenére nem, hogy eltűnni látszik, de a rendszerváltás óta felerősödő etnikai identitástérben keresi a maga helyét és bízik a jövőjében.

9. ábra. Az intézményekbe vetett bizalom, 2005-ben és 2009-ben a magyarországi szlovákok és a teljes és illesztett lakossági mintáin (négyfokú skálaátlag)

Forrás: 2005: a WVS teljes populációra vonatkozó, országos reprezentatív minta, illetve lakossági minta öt megyére filterezve. 2009: ENRI-East kutatás, magyarországi szlovákok minta.
Megjegyzés: A kérdés a következőképpen hangzott: „Mennyire bízik Ön a felsorolt különböző intézményekben?”

4. Összefoglalás

A magyarországi szlovákok rövid szociodemográfiai elemzése azt mutatja, hogy esetükben sem migráns közösségről, sem kvázi-diaszpóráról nem lehet beszélni. A magyarországi szlovákok egy erős közösségtudattal, sok lokálpatriotikus vonással rendelkező, jól integrálódott nemzeti kisebbség. Esetükben az integráltság a kisebbségi nyelv és az etnikai azonosság nem játszik már főszerepet, ám annál fontosabb a kulturális és a közösségi összetartozás tudata.

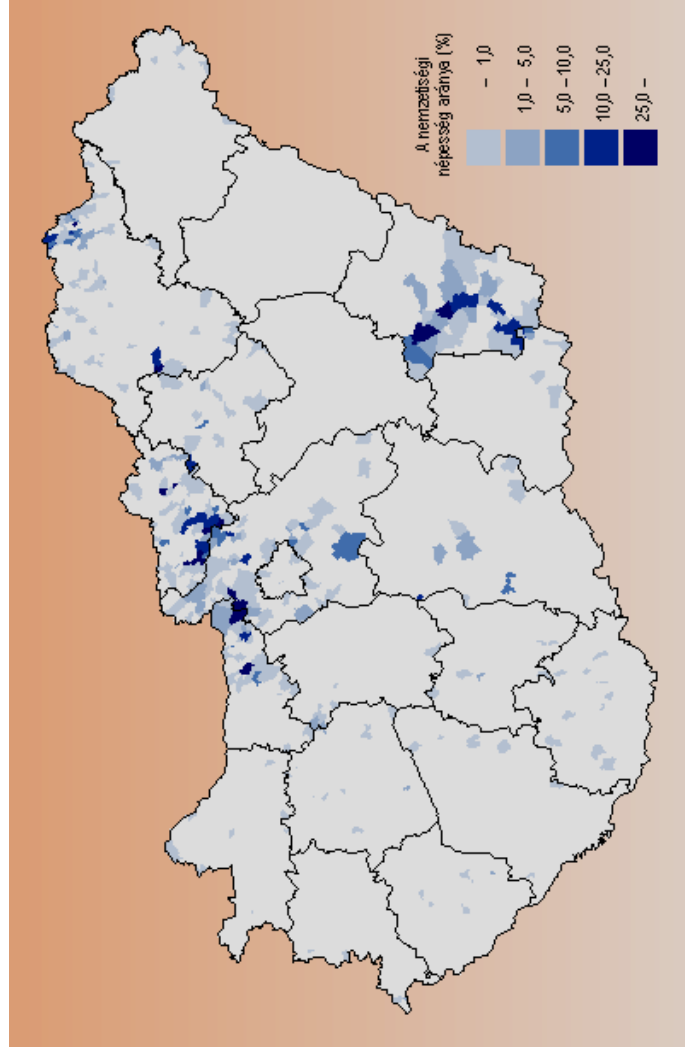
Az értékek világából kiragadott néhány példa azt mutatja, amit a szlovák kisebbségi identitás vonatkozásában korábban hangsúlyoztunk: a másság felmutatásának és átérésének egy lehetséges útja a szlovák kisebbséghez való tartozás. Az, hogy a lehetőség a jövőben egy erős kisebbségi tudattá formálódik-e, az sok dologtól függ. Függ attól, hogy a többségi társadalom homogenizációs törekvései megtörnek-e, és utat engednek-e a másság elfogadásához. Függ attól, hogy a történelmi múlt, a közös emlékek és a politikai jelen képes-e kötődést teremteni a kisebbségi csoport tagjai számára. Végül pedig függ azoktól a közös céloktól és értékektől, ami összekovácsozza egy kisebbségi csoport ma még gyengének tűnő kötéseit.

IRODALOM

- Bindorffer Gy. 2008: Nemzetiségek egymás között. In: Császár M. – Rosta G. szerk.: *Ami rejtve van, s ami látható*. Budapest–Piliscsaba: Pázmány Társadalomtudomány, 10. sz. 61–76. p.
- Csepeli Gy. – Örkény A. – Székelyi M. 2002: *Nemzetek egymás tükrében*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Garami E. – Szántó J. 1992: A magyarországi szlovákok identitása. *Régió*, 3. évf. 2. sz., 113–133. p.
- Giczi J. – Sik E. 2003: A települések kapcsolati tőkéjének egy típusa – a testvértelepülések. *Szociológiai Szemle*, 13. évf. 3-4 sz., 34–54. p.
- Gyivicsán A. – Krupa A. 1997: *A magyarországi szlovákok*. Budapest: Útmutató.
- Gyivicsán A. – Tóth I. 1998: *Szlovákok: Nemzeti és etnikai kisebbségek Magyarországon*. Budapest: Auktor.
- Hardin, R. 2002: *Trust and trustworthiness*. New York: Russell Sage Foundation.
- Kántor I. 2010: *A szlovákok asszimilációja Békés megyében*. Szakdolgozat. Budapest.
- Molnár É. 1993: Te tót (német) vagy! Mondta anyám magyarul. *Régió*, 4. évf. 1. sz. 134–149. p.
- Sik E. 1995: *Az XXXellenesség Magyarországon 1994-ben*. Replika, 17–18. sz. 282–290. p.
- Szabó O. 2002: *Képek egy pilisi szlovák faluról*. In: Kovács N.– Szarka L. szerk.: *Tér és Társadalom I*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 75–86. p.
- Szabó O. 2007: *Kettős identitás? Budapest és Piliscsév szlovák közösségei*. In: Bindorffer Gy. szerk.: *Változatok kettős identitásra*. Budapest: Gondolat–MTA NEKI, 63–109. p.
- Szincsek Gy. szerk. 1996: *Tótkomlós néprajza*. Tótkomlós.: Tótkomlós város önkormányzata.
- Tóth Á. – Vékás J. 2004a: *Határok és identitás*. In: Kovács N. – Osvát A. – Szarka L. szerk.: *Tér és terep III*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 135–190. p.
- Tóth Á. – Vékás J. 2004b: *Nemzeti és etnikai kisebbségek Magyarországon (a 2001. évi Népszámlálási adatok rövid összefoglalása)*. *Barátság*, 5. sz.: 4425–4432. p.
- Tóth Á. – Vékás J. 2005: *A bevándorlás hatása a hazai nemzeti kisebbségek összetételére*. In: Tamás P. – Eröss G. – Tibori T. szerk.: *Nemzetfelfogások*. Budapest: Új Mandátum, 278–293. p.
- Tóth Á. – Vékás J. 2006: *Család és identitás*. In: Bakó B. – Papp R. – Szarka L. szerk.: *Minden nap elítéléteink*. Budapest: MTA–ENKI–Gondolat, 252–309. p.
- Tóth I. Gy. szerk. 2005: *Kockázat, bizalom és részvétel a magyar gazdaságban és társadalomban*. Budapest: TÁRKI.
- Uslaner, E. M. 2002: *The moral foundations of trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vékás J. 2003: *Statistikai adatok az 1980–2001. évi népszámlálások összehasonlító elemzéséhez*. In: Kovács N. – Szarka L. szerk.: *Tér és Terep II*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 237–250. p.

Figyelék

F1. ábra. A szlovák nemzetiségű népesség aránya Magyarországon, 2001 (%)

Forrás: KSH 2001-es Népszámlálási adatok (<http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/04/kartogram.html>);
letöltve: 2010. július 28.)